

הפיכת עזרת גברים לעזרת נשים

צבי רייזמן, איש עסקים ומחבר ספרי רץ כצבי

מבוא

בבית הכנסת שבו אני מתפלל, "ישראל הצעיר" דהנזק פארק, לוס אנג'לס, נוהגים לקראת הימים הנוראים להסיט את המחיצה הקבועה בין עזרת הגברים לעזרת הנשים (בתוך חלל בית הכנסת) כדי להוסיף מקומות לעזרת הנשים, ולתת מענה לנשים הרבות המעוניינות לבוא ולהתפלל בבית הכנסת בתקופת החגים.

בכל שנה מעשה זה מעורר דיון מחודש, אם אין בכך איסור משום הורדה בקדושה, משום שקדושת בית הכנסת גדולה מקדושת עזרת הנשים, וקיימא לן "מעלין בקודש ואין מורדין".

באלול תשע"ב אמרתי אקום ואשנה פרק זה, לברר את יסודות קדושת בית הכנסת בכלל וקדושת עזרת נשים בפרט, והמסתעף מכך לדברי הפוסקים בנדרון דידן להלכה ולמעשה.

א. קדושת בית הכנסת

במסכת מגילה¹ דורש רבי יצחק:

וַאֲהֵי לְהֵם לְמִקְדָּשׁ מְעֻט² – אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות שבבל.

מפשטות דברי הגמרא נראה כי קדושת בתי הכנסת ובתי המדרש בזמננו

1 כט, א.

2 יחזקאל יא, טז.

היא בבחינת "מקדש מעט", ועל כן יש בהם חיוב "מורא" כדין "מורא מקדש", וכפי שנפסק בשו"ע³:

בתי כנסיות ובתי מדרשות, אין נוהגים בהם קלות ראש, כגון שחוק והיתול ושיחה בטילה, ואין אוכלים ושותים בהם ולא מתקשטים בהם ולא מטיילים בהם.

וביאר המשנה ברורה:⁴

כי הם נקראים מקדש מעט, כמו דכתיב ואהי להם למקדש מעט, ובמקדש כתיב⁵ ומקדשי תיראו, שיהא מוראו של השוכן בה עליו.

מתוך כך כתב החיי אדם שהחיוב לנהוג קדושה בבית הכנסת ובבית המדרש הוא מהתורה, וז"ל:⁶

קדושת בית הכנסת ובית המדרש גדולה מאד, ומוזהרים עליהם לירא ממי ששוכן בהם, כדכתיב ומקדשי תיראו. ולא בית המקדש בלבד, אלא כל מקום המקודש ובית המדרש נקרא מקדש מעט, כדכתיב ואהי להם למקדש מעט, אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות. וכתבו הפוסקים (יראים מצוה תט) דמצוה זו לירא מן המקדש נוהג בבית הכנסת ובית המדרש מדאורייתא.

אמנם הרמב"ן⁷ כתב:

דבית הכנסת עשו אותו כתשמישי מצוה, כסוכה ולולב, שנזרקים לאחרי מצותן. ובזמן מצוה יש בהן קדושה של כבוד, כדאמרינן דנויי מצוה אסור להסתפק מהן כל שבעה.

הר"ן הביא את דברי הרמב"ן וחלק עליו, וכתב בגדר קדושת בית הכנסת:

כיון שעיקרו לומר בו דבר שבקדושה, הטילו בו חכמים קדושה מדבריהם.

אם כן מתבאר בדברי הרמב"ן והר"ן שקדושת בית הכנסת מדרבנן.

3 אור"ח סי' קנא סע' א.

4 ס"ק א.

5 ויקרא יט, ל.

6 כלל יז אות ו.

7 הובא בר"ן מגילה דף ח ע"א בדפי הרי"ף.

נמצא כי נחלקו הראשונים אם קדושת בית הכנסת מהתורה או מדרבנן.

בשדי חמד⁸ כתב כי לשיטת היראים והחיי אדם, שקדושת בית הכנסת מהתורה, אסור מדאורייתא לנתוץ אבן מבית הכנסת, וז"ל:

נלע"ד דלא נפלאות לומר דמה שכתב המרדכי⁹ "בית הכנסת נקרא מקדש מעט, ולכך אסור לנתוץ דבר מבית הכנסת, דתניא בספרי מנין לנתוץ אבן מן ההיכל ומן העזרות שעובר בלא תעשה, שנאמר¹⁰ ונתַצַתֶם אֶת מִזְבְּחֹתֶם וגו' לֹא תַעֲשׂוּן בְּן לֵה' אֱלֹהֵיכֶם", עכ"ל. דאיסור תורה קאמר, וכדעת רבנן קדישי הנ"ל [היראים והחיי אדם] דסברי דקדושת בית הכנסת דאורייתא.

ב. חקירה בדין קדושת בית כנסת

יש לדון אם קדושת בית הכנסת היא מחמת העובדה שעצם המקום מקודש, או שקדושתו נובעת מחמת התפילות במקום.

והנה השדי חמד¹¹ התיר לקחת מנורה מבית כנסת קבוע לחדר שמתפללים בו באופן חד-פעמי, ואין בזה לדעתו חשש שמוריד מקדושה חמורה לקדושה קלה יותר. נימוקו:

דלא מיקרי תשמישי קדושה אלא כשדבר הקדוש צריך לאותו תשמיש, כדלוסקמא [= ארון] דספרים וכיוצא בזה דמונחים ספרים עליהם. אבל קדושת בית הכנסת הוא משום שהשכינה שורה בו, ואין צורך לקב"ה בנרות, וכי לאורה הוא צריך.

כלומר, ההלכה שאסור להוריד מקדושה חמורה לקדושה קלה, נאמרה רק בתשמישי קדושה שהדבר הקדוש צריך להם, לדוגמה ספרי התורה "צריכים" את הארון להיות מונחים בו, ולכן יש קדושה בארון ואסור להשתמש בו שימושים בעלי קדושה פחותה יותר. לעומת זאת, קדושת בית הכנסת היא משום השכינה השרויה בו, והשכינה אינה צריכה את

8 מערכת ב כללים סימן מג.

9 מגילה סימן תקכו.

10 דברים יב, ג-ד.

11 מערכת בית הכנסת סימן כט.

אור המנורה, ולכן אין במנורה קדושה ומותר לקחתה מבית הכנסת לחדר שמתפללים בו באופן חד-פעמי אף שקדושתו פחותה.

מבואר אפוא בדבריו כי קדושת בית הכנסת היא "קדושה בעצם" בגלל השכינה השורה בו.

הגרי"ד סולובייצ'ק הסביר הסבר נוסף את ה"קדושה בעצם" שבבית הכנסת. לדעתו קדושת בית הכנסת נובעת מהמצאות ספר התורה בבית הכנסת, וז"ל:¹²

עיקרו של המשכן היה הארון עם הלוחות, ואשר על כן הוא דנקרא משכן העדות, על שם לוחות העדות. ואף בבית המקדש בן היה, שעיקרו של בית המקדש היה הארון עם הלוחות, ובית המקדש בלי לוחות אינו בית המקדש. ואף דבבית שני היה חסר הארון עם הלוחות, עיין רמב"ם ריש פ"ד מבית הבחירה שכתב שבעת שבנה שלמה את הבית וידע שסופו ליחרב, בנה בו מקום לגנוז בו הארון למטה במטמוניות העמוקות ועקלקלות, ויאשיהו המלך צוה וגנוז במקום שבנה שלמה וגו'. וביאר בזה רבינו בכוונת הרמב"ם, דבאמת אף בבית שני היה שמה הארון עם הלוחות דאי לא הכי, לא היה על הבנין דין בית המקדש כלל. וכן משמע מדברי הרמב"ם ריש פי"א מהלכות תפילה שבית הכנסת שאין בו ארון עם ספר תורה אי אפשר שתהיה לו קדושת בית הכנסת.

למדנו מדבריו כי קדושת בית המקדש הייתה מפאת היות בו ארון עם לוחות, וכך גם קדושת בית הכנסת נובעת מפאת היות בו ארון עם ספר תורה.

ונראה כי דברי היראים והחיי אדם, שקדושת בית הכנסת מהתורה מדין "מקדש מעט", מבוארים על פי האמור לעיל, שקדושה זו מחמת עצם היות המקום מקודש, הואיל ובמקום זה השכינה שורה, כמבואר בדברי השדי חמד, או בגלל הימצאות הארון וספר התורה בו, כדברי הגרי"ד.

לעומת זאת, מדברי הרמב"ן והר"ן שקדושת בית הכנסת מדרבנן, משמע שקדושת בית הכנסת אינה מפני שעצם המקום מקודש, אלא חכמים קבעו בו קדושה מחמת התפילות במקום, כדברי הר"ן: "כיון שעיקרו לומר בו דבר שבקדושה, הטילו בו חכמים קדושה מדבריהם".

12 פניני הרב, ביאורים בפרשת דברים אות ב.

ג. קדושת עזרת נשים

על פי דברים אלו נבוא לדון בגדר קדושת עזרת הנשים בבית הכנסת - אם קדושת עזרת הנשים פחותה מקדושת בית הכנסת, או שאין הבדל בקדושתם וגם בעזרת הנשים יש קדושה כקדושת בית הכנסת. החכמת אדם כתב:¹³

ונראה לי שאסור לסתור כותל בית הכנסת לעשות חלונות לעזרת נשים, דעזרת נשים אין בו קדושת בית הכנסת כלל.

מבואר בדבריו שבבית הכנסת יש קדושה מהתורה, ואילו בעזרת נשים אין קדושת בית כנסת כלל, ולכן אסור לסתור את כותל בית הכנסת כדי לעשות בו חלונות לעזרת נשים. והנה בשו"ת דבר יהושע¹⁴ הקשה:

ויותר תמוה לי מה שכתב בחכמת אדם דאין לעזרת נשים קדושה כלל וכלל, מה ראה לומר כן, הלא עכ"פ נתייחד לתפילה, שאף הנשים מחויבות בה, והרי משמע בגמרא במגילה (כט, א) גבי פלוגתת רבי יוחנן וריש לקיש אי קדושת בית הכנסת גדול או קדושת בית מדרש גדול, דעיקר קדושת בית הכנסת היא מפני שמגדלים בו תפילה, ולא מפני שעושים בו מצות, והרי גם בעזרת נשים מגדלים בו תפילה.

דהיינו עיקר קדושת בית הכנסת היא מחמת התפילה וגם בעזרת הנשים מתפללים. מחמת קושיה זו כתב הדבר יהושע:

ואולי טעות סופר בחכמת אדם, ובמקום "כלל וכלל" צריך לומר "כל כך", אבל כאמור גם זה אינו ברור כל כך.

כעין זה הקשה בשו"ת משנת יוסף¹⁵ על החכמת אדם:

ויש להבין דבר זה, מי גריעי תפלת נשים כל כך שאין לבית הכנסת שלהם שום קדושה, והרי כמה וכמה נשים צדקניות משכימות לעזרת נשים ושופכות לבן כמים נוכח פני ה', ואומרות התפלות וכל דבר שבקדושה כראוי.

13 כלל פו סע' טו.

14 סימן צו.

15 הלכות בית הכנסת סימן לח.

ובשו"ת בית אבי¹⁶ הוסיף להקשות:

יסוד דברי האומרים דקדושת עזרת אנשים הוא משום דשם מקיימים העשה דונקדשתי בתוך בני ישראל, וזה לא שייך לומר בעזרת נשים, צ"ע לכאורה. דהרי גם נשים עונות קדושה וברכו שהוא גדר קידוש השם. וגם אפילו מצות עשה שהזמן גרמא מקיימות אע"פ שפטורות. ויש לומר נמי דמצות עשה של ונקדשתי בתוך בני ישראל נשים גם כן חייבות, דלא מצינו שדרשו חז"ל בני ישראל ולא בנות ישראל, והחינוך (מצוה שצו) כתב דנוהג בזכרים ונקבות. ומכל מקום גם נשים מוזהרות, וממילא מחוייבות ומקיימות מצות קידוש השם בקדושה וברכו גם בעזרת נשים. ולפי המסכת סופרים המובא במג"א בסי' רפ"ב גם קריאת התורה נשים חייבות ומקיימות בשמיעה, ולפי זה אינו רואה שום הורדה על ידי שיעשה מחלק של עזרת אנשים עזרת נשים.

ד. ביאור שיטת החיי אדם

בביאור שיטת החיי אדם כתב המשנת יוסף:

ונראה על פי דברי מרן הבית יוסף¹⁷ בשם המרדכי שקדושת בית הכנסת מקדש מעט היא מעין קדושת העזרה. ועיין בשו"ת חתם סופר¹⁸ שלכן צריך להעמיד הבימה באמצע כדוגמת המזבח. ושם¹⁹ כתב שהמקדש מעט דומה להיכל. ובשו"ת מהר"מ שיק²⁰ מסביר הטעם, דתפילותינו במקום תמידין, ואמירת הקטרת במקום הקטרתה עיי"ש. ובקדושת בית המקדש היתה עיקר הקדושה בעזרה, ולא בעזרת נשים.

שכן כתב הרמב"ם²¹ שלש מחנות היו במדבר, מחנה ישראל ומחנה לוייה ומחנה שכינה, וכנגדן לדורות וכו', ומפתח הר הבית עד פתח העזרה שהוא שער נקנור, ממנו עולים מעזרת נשים לעזרת ישראל כמחנה לוייה, ומפתח העזרה ולפנים מחנה שכינה והחיל ועזרת נשים מעלה יתירה בבית עולמים, עכ"ל בקיצור.

הרי דמחנה שכינה הוא רק מעזרת ישראל ופנימה, ולא עזרת

16 ח"ד סימן מד.

17 סוף סי' קנא.

18 אר"ח סי' כח.

19 בחתם סופר סי' ל ד"ה במרדכי.

20 אר"ח סי' עט.

21 הלכות בית הבחירה פ"ז הי"א.

נשים. וכמו כן במקדש מעט שלנו, מקום השראת השכינה הוא אם כן רק בבית הכנסת של האנשים, שהיא כעין העזרה, ולא בעזרת נשים שלנו, שהיא כעין העזרת נשים שבמקדש.

ומוסיף המשנת יוסף:

וגם כמו שבהיכל ובעזרה היה המזבח, הארון, הפרוכת, ובית קודש הקדשים. והמנורה, וכהנים בעבודתם, ולויים בדוכנם, וישראל במעמדם. כמו כן כל זה יש לנו כדוגמתו במקדש מעט שלנו, הבימה כדוגמת המזבח, ארון הקודש והפרוכת, נרות בית הכנסת, הכל כדוגמת בית המקדש. ועשרה מישראל מתפללים בציבור במקום תמידין. ואומרים קדושה וברכו וקדיש וכו', וכל זה לא היה בעזרת נשים שבמקדש, ואין לנו גם בעזרת נשים שבמקדש מעט, והיינו טעמא דקלישתא קדושתה.

[וכעין דברי הגרי"ד סולובייצ'יק, שקדושת בית הכנסת נובעת מהימצאות הארון וספר התורה בו, ועניין זה זה אינו שייך בעזרת נשים].

מבואר בדבריו כי החכמת אדם פסק כאן על פי פסיקתו בספרו חיי אדם כדעת היראים שקדושת בית הכנסת מהתורה נובעת מפני שעצם המקום מקודש מדין "מקדש מעט", ועל כן השווה את קדושת בית הכנסת ועזרת הנשים שבו לקדושת בית המקדש ועזרת הנשים שבו: כשם שבבית המקדש הייתה עיקר הקדושה בעזרת ישראל ולא בעזרת נשים, גם בבית הכנסת יש קדושת השראת השכינה בעזרת הגברים ולא בעזרת הנשים.

הדברים מתבארים בפרט לפי דברי הגרי"ד, שיסוד קדושת בית הכנסת נובע מחמת הימצאות הארון וספר התורה שבו, וכיוון שהמחיצה מבדילה בין הארון לעזרת הנשים, קדושת בית הכנסת מחמת הארון וספר התורה היא רק בעזרת הגברים ולא בעזרת הנשים.

ה. קדושת בית הכנסת מחמת התפילות

בניגוד לאמור לעיל, אם קדושת בית הכנסת אינה נובעת מחמת היות עצם המקום מקודש, אלא חכמים קבעו בו קדושה מחמת התפילות במקום, הרי שגם בעזרת נשים יש קדושה בגלל התפילות שמתפללות בה הנשים, וכפי שכתבו בשו"ת שואל ומשיב:²²

נשים חייבות בתפילה (שו"ע סי' קו), ולכן בית כנסת של נשים קדושה יש בו.

ובערוך השולחן:²³

בית הכנסת של נשים יש עליה קדושת בית הכנסת כיון שהנשים מתפללות שם.

וכן נקט להלכה הפרי מגדים בחיבורו ראש יוסף:²⁴

ונראה שיש להחמיר בעזרת נשים כמו בבית הכנסת עצמה.²⁵

מתוך כך יצא בשו"ת תשובות והנהגות²⁶ לעורר על הצורך לשמור על קדושת בית הכנסת ברחבת הכותל המערבי גם בחלק המיועד לנשים, וז"ל:

ונראה להעיר עוד באזהרה שלעניות דעתי בכל רחבת הכותל שמתפללים שם יש קדושת בית הכנסת עלה, ואסור מן הדין לדבר שם דברי חולין או לאכול ולשתות. וגם ברחבת התפילה לנשים יש ליזהר, וכמבואר באחרונים שגם עזרת נשים קדושת בית הכנסת עלה, כיון שמיועד לעבודת התפילה.

מבואר בדברי הפוסקים הנ"ל כי קדושת עזרת הנשים אינה פחותה מקדושת עזרת הגברים בבית הכנסת, וגם בעזרת הנשים קדושה השווה לקדושת עזרת הגברים בבית הכנסת. טעם הדבר הוא העובדה שקדושת בית הכנסת נובעת מחמת התפילות במקום, והואיל ונשים מתפללות שם בוודאי שווה עזרת הנשים בקדושתה לקדושת עזרת הגברים. שיטתם מובנת על פי המתבאר בדברי הרמב"ן והר"ן שקדושת בית הכנסת מדרבנן, כי חכמים קבעו בו קדושה מחמת התפילות במקום,

23 סי' קנד אות ז.

24 על מסכת מגילה כח, ב.

25 בשו"ת חלקת יואב (או"ח סימן ד) הוכיח "דעזרת נשים יש לה דין בית הכנסת מהא דנהוג בכל תפוצות ישראל להדליק נרות בעזרת נשים ביו"ט ביום, שהוא רק מטעם דמיקרי צורך קצת דבאורים כבדו ה' (עי' סי' תקיד סע' ה), ואם כן בעזרת נשים למה יהיה מותר. ועל כרחך דגם בעזרת נשים יש בה משום באורים כבדו את ה', כיון דנשים חייבות בתפילה דרחמי נינהו".

26 ח"א או"ח סימן קסד.

וכדברי הר"ן: "כיון שעיקרו לומר בו דבר שבקדושה, הטילו בו חכמים קדושה מדבריהם", ועל כן אין הבדל בין קדושת עזרת הנשים לקדושת עזרת הגברים בבית הכנסת.

ו. קדושת עזרת נשים פחותה מקדושת עזרת גברים ישנם פוסקים הסוברים כי גם לעזרת הנשים קדושה, אלא שקדושתה פחותה מקדושת עזרת הגברים בבית הכנסת. כן כתב בשו"ת שאלת שלום²⁷ במענה לשאלה אם מותר להפוך עזרת נשים לדירת מגורים עבור שמש בית הכנסת:

לדעתי הדבר ברור דכיון שמתחילה נבנה לשם עזרת נשים לבד, ודאי חל עליה שם קדושה, דאף דוודאי דאינו דומה עזרת נשים לעזרת אנשים, דקדושתו חמורה יותר, אבל בכל זאת גם בעזרת נשים קדושה יש בה, דהרי הנשים אומרים בה דברים שבקדושה ומתפללים בה וגם הם חייבים בתפילה מדינא כמבואר, ודאי יש בה קדושה, ואסור להורידו מקדושתו.

בטעם הדבר כתב בשו"ת משנת יוסף:²⁸

גם אם אין לעזרת נשים קדושת שכינה של בית הכנסת, אבל על כל פנים מקום קדוש הוא מצד תפילות הנשים.

והביא ראייה לשיטה זו מדברי הרמ"א:²⁹

יש שכתבו שאין לאשה נדה בימי ראייתה ליכנס לבית הכנסת או להתפלל או להזכיר השם או ליגע בספר. ויש אומרים שמותרת בכל, וכן עיקר. אבל המנהג במדינות אלו כסברא ראשונה.

ובוודאי כוונת הרמ"א לכניסת האשה (בימי נידותה) לעזרת הנשים,

דבבית הכנסת של אנשים מאי עבידתייהו, ואם אין לעזרת נשים שום קדושה, למה לא תכנס בימי נידותה, תכנס ובלבד שלא תסתכל בספר תורה בשעת הגבהה, כמ"ש הט"ז שם סק"ב. אלא ודאי יש לעזרת נשים קדושת עצמה, שלא גרעה משאר תשמישי מצוה.

27 סימן קפ.

28 סימן לח.

29 או"ח סי' פח סע' א.

מבואר כי קדושת עזרת נשים פחותה מקדושת עזרת הגברים בבית הכנסת, קדושת בית הכנסת היא קדושת השכינה מדין מקדש מעט, ואילו עזרת הנשים קדושה רק מחמת תפילות הנשים ולא מחמת קדושת השכינה. במילים אחרות, הקדושה בעזרת הנשים אינה מפני שעצם המקום מקודש בקדושת השכינה, אלא חכמים קבעו בה קדושה מחמת התפילות במקום³⁰, ולפיכך קדושתה פחותה מקדושת עזרת הגברים שבבית הכנסת, שהיא "קדושת השכינה", דהיינו קדושה מהתורה, מדין "מקדש מעט". בשו"ת דברי חיים³¹ הסביר אחרת מדוע קדושת עזרת הנשים פחותה מקדושת עזרת הגברים בבית הכנסת:

יש הרבה דברים דברי קדושה שקבועים דווקא בעזרת אנשים ולא בעזרת נשים, כמו תקיעת שופר דקדושתו כעין פנים דקודש הקדשים, כמבואר במסכת ראש השנה (כו, א), ונשים אין חייבים כלל בתקיעת שופר. וכן הלל ולולב ושמחה שהוא קבוע בעזרת אנשים, ולא בעזרת נשים, שפטורים המה, דהוי מצות עשה שהזמן גרמא. וכן קריאת מגילה, לכמה פוסקים נשים אינם חייבים בקריאה. וכן נר חנוכה בבית הכנסת לפרסומי ניסא, הוא רק בעזרת אנשים. וקריאת ארבע פרשיות, דארבע פרשיות נשים פטורות. ועוד הרבה דברי קדושה שאין עושין בעזרת נשים, ואין חייבים בו כלל.

בדבריו מבואר כי קדושת בית הכנסת אינה נובעת רק מחמת התפילות במקום, אלא מחמת דברי הקדושה הנאמרים בו [כגון תקיעת שופר, הדלקת נר חנוכה, קריאת ארבע פרשיות ומגילה], ולכן קדושת עזרת הגברים בבית הכנסת גדולה מקדושת עזרת הנשים, שהרי בעזרת הנשים אין נאמרים דברי הקדושה הללו.

גם לדעת האבני נזר³² קדושת עזרת הנשים פחותה מקדושת בית הכנסת, כמבואר בדבריו בדין פתיחת חלונות בקיר בית הכנסת לצורך עזרת הנשים:

הדבר ברור אף לשיטת האליה רבה (סי' קנג סע' ג) אין היתר [לסתור מכתלי בית הכנסת] אלא בצריך לדבר הקדש, בכהאי גוונא לא חשיב מקלקל,

30 כשיטת הרמב"ן, או כשיטת הר"ן שקדושתה מדרבנן מחמת אמירת דברים שבקדושה.

31 אר"ח ח"ב סימן יד.

32 אר"ח סימן לג.

מה שאין כן בנדון דידן שצריך לחלון בעזרת נשים, והנשים אינן מצטרפות לדבר שבקדושה, ואף שיכולות לענות, מכל מקום אינן מחויבות בדבר, גם לא חשיב בית כנסת, ואין בו משום קדושה, ועל כל פנים לאו כקדושת בית הכנסת. ובכהאי גוונא ודאי חשיב השחתה לבית הכנסת כיון שאין צריך להקדש בית הכנסת.

בשו"ת משנת יוסף העלה טעם נוסף להיות קדושת עזרת הנשים פחותה מעזרת הגברים. הרמב"ם³³ פוסק כי טמא מת שנכנס לעזרת נשים אינו חייב חטאת אבל אם נכנס לעזרת ישראל חייב כרת, ויש ללמוד מכך שקדושת עזרת נשים פחותה מקדושת עזרת גברים גם במעלות הטהרה ולא רק משום שאינה "מחנה שכינה" כעזרת ישראל. על כן, הואיל ובית הכנסת הוא "מקדש מעט" אף בו קדושת עזרת הנשים פחותה מקדושת עזרת הגברים.

ז. קדושתה רבה מקדושת עזרת הגברים

בניגוד לכל הדעות שהובאו עד כה, בשו"ת דבר יהושע³⁴ הגדיל להביא מדברי מהרי"ד מבעלז, שקדושת עזרת הנשים רבה מקדושת עזרת הגברים:

ואמת ניתן לכתוב מה ששמעתי מפה קודש כ"ק מרן הגה"ק רשכבה"ג מהרי"ד מבעלז וצוקללה"ה, שאמר בשם פוסק קדמון אחד שקדושת עזרת הנשים עוד גדולה יותר מבית הכנסת דאנשים, משום דבאנשים מתחלקת הקדושה לקדושת בית הכנסת וקדושת בית המדרש, לפי שיש להם קדושת תורה וקדושת תפילה. אבל נשים שאין להם רק תפילה בלבד, הם מתקדשים בתפילתם בלבד, כמו שאנשים מתקדשים בתורה ותפילה ביחד, לפיכך בית תפילתן מתקדש בקדושת תורה ותפילה ביחד, עכ"ד הקדושים.

ח. סיכום השיטות

מדברי הפוסקים התבארו ארבע שיטות בדין קדושת עזרת נשים:

א. אין בה קדושה כלל [חכמת אדם] – קדושת בית הכנסת נובעת מדין "מקדש מעט", וכשם שבבית המקדש הייתה עיקר הקדושה בעזרת

33 הלכות בית הבחירה פ"ז הי"ז.

34 סימן צו.

ישראל ולא בעזרת נשים, כך בבית הכנסת קדושת השראת השכינה היא בעזרת הגברים ולא בעזרת הנשים.

ב. שווה בקדושתה לקדושת עזרת הגברים [שואל ומשיב, ערוך השלחן, חלקת יואב, תשובות והנהגות] - קדושת בית הכנסת נובעת מחמת התפילות במקום, וכיוון שהנשים מתפללות שם הרי שקדושתה שווה בקדושתה לקדושת עזרת הגברים.

ג. קדושתה פחותה מקדושת עזרת הגברים - קדושת בית הכנסת נובעת מדין "מקדש מעט", ואילו קדושת עזרת הנשים נובעת מחמת התפילות ולא מחמת קדושת השכינה [שאלת שלום]. אפשרות אחרת היא שקדושת עזרת הגברים נובעת מאמירת דברי קדושה, ודברי קדושה אלו אינם נאמרים בעזרת הנשים [דברי חיים].

ד. קדושה מעזרת הגברים [מהרי"ד מבעלז] - הנשים מקדשות את בית תפילתן.

על פי דברי הפוסקים הנ"ל נראה לדון בהלכות קדושת עזרת נשים.

ט. עשיית קפנדריא בעזרת נשים

בשו"ע³⁵ נפסק:

היו לבית הכנסת שני פתחים, לא יכנס בפתח זה לעשותו דרך לצאת בפתח השני לקצר דרכו.

ובשו"ת רבבות אפרים³⁶ דן ידידי רבי אפרים גרינבלט

בדבר שאלתו שאסור לעשות קפנדריא [לקצר את דרכו] בבית הכנסת, איך הדין אם מותר לעשות בעזרת נשים קפנדריא.

ועל פי דברי הפוסקים המובאים לעיל כתב:

עומד לנגדנו דברי החכמת אדם שכתב דאסור לסתור כותל בית הכנסת לעשות חלונות דעזרת נשים אין בו קדושת בית הכנסת כלל וכלל. ואם כן לפי זה יהיה מותר לעשות דרך שם. אבל נראה הלא לפי דברי הר"ן במגילה

35 א"ח סימן קנא סע' ה.

36 ח"א סימן קכ.

פ"ד כל הקדושה הוא רק מדרבנן, ואם כן מדוע קדושה מדרבנן לא תחול על עזרת נשים שלפעמים אנשים מתפללים שם ביחידות, וגם כן הלא נשים שומעות שם דברי קדושה מעזרת ישראל, וכן הן מתפללות שם.

והוסיף הרבנות אפרים:

אבל מצינו [שיש בעזרת נשים] קדושה קלה, וכמו שכתב באגדות משה (או"ח סימן נא) שמותר לעשות מקוה בעזרת נשים ולא כתב בבית הכנסת, משמע דקדושת בית הכנסת חמורה, וקדושת עזרת נשים גם כן יש בה קדושה, ולכן התיר להפקיע הקדושה לעשות תיקון גדול, אבל מודה דקדושה יש בה. וכן כתב לי ידידי הרב ר' ישראל יוסף יעקובוביץ הנ"ל, ששמע ממור"ד הרה"ג ר' משה פינשטיין, דאסור לעשות קפנדריא מעזרת נשים, ולכאורה הלא בחכמת אדם מבוואר דמותר, ולכאורה אם כן יש להחמיר. ועי' שדי חמד (כללים סימן מג) שהאריך לבאר קדושת בית הכנסת אם הוא מהתורה או מדרבנן. ואם כן בעל כרחך צריך לומר דלדעת הגר"מ פיינשטיין כלפי בית הכנסת אין בעזרת נשים קדושה, וזוהי שיטת החכמת אדם. אבל לכשעצמו יש בעזרת נשים קדושה. וראיה, הא בעזרת נשים בבית המקדש היה קדושה. וראיה מדברי שו"ת שואל ומשיב קמא (ח"ב סימן מב) שכתב דגוף בית הכנסת של נשים יש בו קדושה, ולכן כתב דמותר להרחיב ולפתוח חלונות לעזרת נשים, ולא כמו שאחד אסר. ואם כן משמע דכלולי עלמא יש קדושה, ורק דעת החכמת אדם דלגבי בית הכנסת אין לעזרת נשים קדושה. ואם יש בו קדושה כדעת השואל ומשיב והגרמ"פ, אם כן בוודאי אין לעשות דרך שם מעבר.

והנה מדברי הרבנות אפרים למדנו חידוש בהבנת שיטת החכמת אדם, שאין הכוונה בדבריו שאין כלל קדושה בעזרת הנשים אלא כוונתו שיחסית לבית הכנסת אין בעזרת נשים קדושה, כי קדושת עזרת הגברים בבית הכנסת גדולה מקדושת עזרת הנשים, אולם ודאי שיש קדושה בעזרת הנשים מצד עצמה.

נמצא אפוא כי השאלה אם מותר לקצר את הדרך בהליכה דרך עזרת נשים, תלויה בשיטות הפוסקים בגדר הקדושה בעזרת נשים: לפי ההבנה הפשוטה בשיטת החכמת אדם, שאין כלל קדושה בעזרת הנשים, אין איסור "לעשות קפנדריא" דרכה; אולם לפי הבנת הרבנות אפרים בדבריו, ולפי שיטות הפוסקים שיש קדושה בעזרת נשים מחמת תפילותיהן של הנשים, אפילו אם היא פחותה מקדושת עזרת הגברים בבית הכנסת, אסור לקצר את הדרך באמצעות הליכה בעזרת הנשים.

י. נישוק בניו הקטנים בבית הכנסת

הרמ"א פסק בהלכות תפילה:³⁷

אסור לאדם לנשק בניו הקטנים בבית הכנסת.

יש לדון אם איסור זה קיים גם בעזרת נשים.

בשם הגרי"ש אלישיב³⁸ הובא שיש להקל להתיר לנשק בניו הקטנים בעזרת נשים. אולם לכאורה גם דין זה תלוי ועומד בשיטות הפוסקים בגדרי הקדושה בעזרת נשים: לפי ההבנה הפשוטה בשיטת החכמת אדם, שאין כלל קדושה בעזרת הנשים, אכן מסתבר שיש להקל להתיר לנשק בניו הקטנים בעזרת נשים. כמו כן גם אם נאמר שיש בעזרת נשים קדושה אך היא פחותה מקדושת בית הכנסת, ייתכן שיש להקל לנשק בניו הקטנים בעזרת הנשים. אולם אם עזרת הנשים שווה בקדושתה לקדושת עזרת הגברים בבית הכנסת, או אף רבה ממנה, אין כל מקום להקל ולהתיר לנשק בניו הקטנים בעזרת נשים.

יא. הפיכת עזרת גברים לעזרת נשים

עתה נשוב לבירור השאלה שפתחנו בה, אם מותר להסיט את המחיצה הקבועה בין עזרת הגברים לעזרת הנשים, כדי להוסיף מקומות לעזרת הנשים.

בפשטות, גם דין זה תלוי ועומד בשיטות הפוסקים, בגדרי הקדושה בעזרת נשים:

לפי ההבנה הפשוטה בשיטת החכמת אדם, שאין כלל קדושה בעזרת הנשים, ברור שאסור להוריד מקדושת בית הכנסת לקדושת עזרת הנשים, ואין להסיט את המחיצה הקבועה.

גם לדעת הפוסקים שיש בעזרת נשים קדושה אלא שקדושה זו פחותה מקדושת בית הכנסת, ברור כי אסור להוריד מקדושת בית הכנסת לקדושת עזרת הנשים, וכפי שכתב הדברי חיים בהמשך דבריו שקדושת עזרת נשים פחותה מקדושת עזרת הגברים בבית הכנסת:

37 אר"ח סי' צח סעי' א.

38 ספר אשרי האיש, דיני קדושת בית הכנסת עמ' קנה.

אם כן לעשות מבית הכנסת דאנשים בית הכנסת דנשים, הוי הורדה מקדושה חמורה, ולכן בודאי אין משנים. וכן כתבו כמעט כל האחרונים, וגם בדורותינו ראיתי כמה תשובות שאסור להוריד מעזרת אנשים לעזרת נשים, ולא פלפלו רק באיזה אופן להתיר וגם אנכי בעניותי מן המנויים.

כן מובא גם בשם הגרי"ד סולובייצ'יק שאסר להפוך חלק מעזרת גברים לעזרת נשים אלא אם כן יפקיעו תחילה את קדושת בית הכנסת מהמקום שרצו להפוך לעזרת הנשים:

מעשה אירע שבנו בית הכנסת חדש ולא שיערו על נכון, ועשו את עזרת הנשים קטנה מדי ועזרת הגברים גדולה מדי, ונתעוררה השאלה היאך אפשר לקחת חלק מעזרת הגברים ולשנותו לעזרת נשים, מאחד שכתבו הפוסקים שיש בזה משום מעלין בקודש ולא מורדין. והורה רבינו [הגרי"ד] על פי דברי האחרונים שמתחילה יגבילו אותו החלק שמעזרת הגברים [שירצו לשנות] בחבלים שלא יתפללו גברים שם על כמה שבועות, ואחר כך ימכרו אותו למישהו פרטי על מנת להפקיע את קדושתו, ורק אחר כך יקנהו [חברי בית הכנסת]. בחזרה מאותו האדם הפרטי ויקדשוהו בקדושת עזרת נשים.³⁹

אולם לדעת הפוסקים שקדושת עזרת הנשים שווה לקדושת עזרת הגברים או אף רבה הימנה, ודאי שאין כל מניעה להוסיף מקומות לעזרת הנשים מתוך עזרת הגברים, וכפי שכתב במפורש בשו"ת דבר יהושע בהמשך דבריו המובאים לעיל. ודבריו מבואר טעם נוסף להיתר:

עוד נלע"ד לדון בדבר חדש, דהיכא דהנתיצה [מכותל עזרת הגברים] היא להרחיב את העזרת נשים כדי שיוכלו נשים הרבה לבוא שמה ולהתפלל עם הציבור, הוי ליה תיקון גם לבית הכנסת דאנשים, דענין זה של ברוב עם הדרת מלך מתקיים גם על ידי ריבוי נשים, דאע"פ שאין מצטרפין לעשרה מכל מקום מצטרפין לרוב עם. לפיכך שפיר אע"פ שאין עזרת נשים קדושה כל כך כמו בית הכנסת, מכל מקום על ידי העזרת נשים מתקדש הבית כנסת טפי, והוי ליה עילוי לקדושת בית הכנסת, ממילא מותר לנתון אבן מבית הכנסת לצורך עזרת נשים דהוי ליה כמו לצורך בית הכנסת.

ודבריו מחודשים ביותר, שגם נשים נחשבות ל"עם" שמתקיים בו דין

39 פניני הרב, ליקוטי הנהגות עמ' מז.

"ברוב עם הדרת מלך", וממילא ודאי יש בשל כך קדושה בעזרת הנשים, ואין כל איסור להקצות חלק מעזרת בית הכנסת לצורך עזרת הנשים.

יב. טעמים נוספים להקל

נראה כי בנדון דידן יש טעמים נוספים להקל להסיט את המחיצה הקבועה בין עזרת הגברים לעזרת הנשים כדי להוסיף מקומות לעזרת הנשים:

א. אין מדובר בשינוי קבוע אלא בשינוי זמני, לצורך תפילות הימים הנוראים בלבד, וכפי שנקט לדינא בשו"ת יביע אומר בנדון דידן:⁴⁰

אף על פי שקדושת בית הכנסת יותר חמורה, כיון שאין הגבאים עושים שם פעולה החלטית של הורדה מקדושתה, ורק באופן זמני מפני העומס הרב שבעזרת נשים נותנים מקום לנשים בפאתי בית הכנסת להתפלל שם בימים הנוראים, ולענות אחר הש"צ כל דבר שבקדושה, והוא רק בדרך עראי, ומיד לאחר הימים הנוראים מחזירים הכל לקדמותו, לפע"ד אין בזה חשש כלל משום הורדה מקדושה חמורה לקדושה קלה. וכמו שכתב הגאון מהרש"ם בדעת תורה (סי' קנד), שאם מוריד מקדושה חמורה לקדושה קלה לפי שעה, ואחר כך חוזר ומעלהו לקדושה חמורה, ע"י להמקנה בקידושין (גה, א) דשרי.

יסוד זה מבואר גם בשו"ת אמרי יושר⁴¹ שכתב בנדון דידן:

והנה מצד הורדת קדושה כבר כתבתי בתשובה דבבית הכנסת ליכא איסור הורדה מקדושה, על ידי זה שיתפללו שם נשים לפי שעה.

וכן נראה מדברי רבי יצחק זילברשטיין, רבה של רמת אלחנן בבני ברק, שכתב בספרו חשוקי חמד⁴² בנדון דידן:

ואין לומר שהדבר מותר מכיון שאינו מוכרו אלא משאילו לעזרת נשים ומיד לאחר ימים הנוראים יחזור לקדמותו, דהא אמרינן במגילה (כו, ב) חלופה וזבונה שרי, אוגורה ומשכונה אסור. ופירש רש"י, שאם מוכרים אותו חלה הקדושה על החילוף או על הדמים, משא"כ להשכירו או למשכנו.

40 חלק י או"ח סימן טו.

41 סימן קעד.

42 מגילה כו, ב.

אך מסתבר דכל מה שדיברו הפוסקים היינו לעשות מעזרת אנשים עזרת נשים קבועה, אבל לעשות עזרת נשים עראי יתכן דמותר, כיון שלמעשה אינו הופכו לעזרת נשים, אלא שהנשים מתפללות שם באופן עראי.

ב. אותו שטח שישמש את הנשים ימשיך להיות מקום תפילה. המגן אברהם⁴³ כתב כי איסור מכירת בית הכנסת [שמוריד מקדושתו לחולין] לא נאמר

אלא במכרו בענין שלא יהיה אחר כך בית הכנסת, אבל אם יהיה בית הכנסת מותר, אפילו משל רבים ליחיד.

וחזר המג"א על דבריו שם: 44

ומיהו דעת הפוסקים, משל רבים ליחיד שרי, כל שאין מפקיעין קדושתה. כלומר, אין איסור במכירת בית כנסת שמתפללים בו רבים ליחידים שיתפללו בו כי סוף סוף קדושת בית הכנסת אינה פוקעת לחלוטין, היות שבית הכנסת אינו נהפך לחולין.

לפי זה היה נראה לומר כי מקום עזרת הנשים מוגדר "בית כנסת של יחידים", שהרי תפילת נשים נחשבת לתפילת היחיד. לפיכך כאשר הופכים חלק מעזרת הגברים בבית הכנסת, שהיא בגדר "בית כנסת של רבים", לעזרת נשים, אין איסור הורדה מקדושה חמורה לקדושה קלה.

אולם בהשלמות לשו"ת בית שלמה⁴⁵ ביאר את דברי המג"א, שכוונתו רק להתיר באם היחיד יקבץ שם בכל יום עשרה להתפלל בו בציבור, ורק שיהיה שמה בית כנסת של יחיד, בזה הוא מתיר שהרי אינו מפקיע מקדושתה,

ולפי זה נראה

שאין זה ענין לעזרת נשים, דלא יהיה שום קיבוץ ומנין עשרה לעולם, ונשים לא חשיבי צבור דמאה כחד דמיין.

43 או"ח סי' קנג ס"ק ו.

44 ס"ק כו.

45 סימן כח.

ג. טעם נוסף להיתר מבואר בדברי שו"ת קרן לדוד שכתב:⁴⁶

ולכאורה יש מקום לומר לפענ"ד, דעד כאן לא פליגו האחרונים הנ"ל אם העזרת נשים קדוש בקדושת בית הכנסת או לא, אלא אם העזרת נשים הוא חדר בפני עצמו סמוך לעזרת האנשים, כמו שהוא בבתי כנסיות דמדינת פולין. אבל אם הוא בנוי בתוך חלל הבית הכנסת דאנשים, כמנהג הרבה בית כנסיות דמדינתנו [הונגריה], שאנשים למטה ונשים למעלה בגזוטרטא שקורין "גאלעריא" שבנוי באויר העזרת אנשים מוקף מחיצות ומלמעלה הוא פתוח לגמרי לעזרת אנשים, בכהאי גוונא יש לומר דשפיר אית ביה קדושה בעזרת אנשים.

לדעת הקרן לדוד, כל הנדון שנתבאר בהרחבה לעיל אם יש בעזרת הנשים קדושה כבעזרת הגברים, הוא רק כאשר עזרת הנשים היא חדר נפרד הסמוך לעזרת הגברים מחוץ לחלל בית הכנסת, ובזה דנו האחרונים, אולם כאשר עזרת הנשים נמצאת בקומה גבוהה יותר מעזרת הגברים אך בתוך חלל בית הכנסת, ברור שדיני קדושת בית הכנסת חלים על כל חלל בית הכנסת, לרבות עזרת הנשים שבתוכו, וקדושת עזרת הנשים שווה לקדושת עזרת הגברים. וברור שהוא הדין בעניין הזות מחיצה בתוך בית הכנסת.

יג. סוף דבר

השאלה אם מותר להסיט את המחיצה הקבועה בין עזרת הגברים לעזרת הנשים, כדי להוסיף מקומות לעזרת הנשים, תלויה במחלוקת הפוסקים בגדרי הקדושה בעזרת הנשים:

לדעת הסוברים שאין כלל קדושה בעזרת הנשים, או שקדושת עזרת הנשים פחותה מקדושת בית הכנסת, אסור להוריד מקדושת בית הכנסת לקדושת עזרת הנשים.

אולם לדעת הפוסקים שקדושת עזרת הנשים שווה לקדושת עזרת הגברים או אף רבה הימנה, ודאי שאין כל מניעה להוסיף מקומות לעזרת הנשים מתוך עזרת הגברים.

ברם גם לדעת הסוברים שיש בהפיכת חלק מעזרת הגברים לעזרת נשים הורדה מקדושת בית הכנסת, נראה כי אם הדבר נעשה לתקופה מוגבלת ולא בקביעות, כגון לצורך תפילות הימים הנוראים, או כאשר עזרת הנשים נמצאת בתוך חלל בית הכנסת, אין כל איסור בדבר.